

DISCUSSIE STUDIEKRINGDAG 1989

Na de voordrachten werd er onder leiding van dagvoorzitter Kuper enthousiast en kritisch gediscussieerd over het in de voordrachten aangedragene. Het belangrijkste uit de discussie is hier samengevat.

Herkomst eikehout

Heybroek verduidelijkt op vragen van Klingen en Westra dat het eikehout voor de Nederlandse vloot vooral uit het Rijnland kwam. Het werd met vloten aangevoerd naar Dordrecht en naar Zaandam, het centrum van de scheepsbouw. De scheepsromp bestond voor 90 procent uit eiken; alleen naaldhout was geschikt voor masten. Een klein deel van ons eikehout kwam uit het Oostzeegebied (Oost-Duitsland, Polen en via Riga uit de Oekraïne). Natuurlijk waren andere producten als graan, maar ook teer, hennep en naaldhout uit het gebied achter de Sont nog van scheepsbouw niet minder belangrijk. Slavonisch eiken kwam pas in de tweede helft van de 19de eeuw op de markt. Daar bestond een sortiment dat "Hollaender" genoemd werd.

Heide-eiken

Swart vraagt Heybroek of zijn stelling dat "duizend jaar heide-beheer een negatieve selectie impliceert" wel klopt. Heybroek is tot deze stelling gekomen op grond van overwegingen, niet van onderzoek. In normaal opgaand bos treedt constant selectie op ten gunste van snelle, duurzame hoogtegroei, een zekere rechtheid van stam en van K-type individuen (late geringe zaadproductie). In het heide-beheer ontbreekt deze selectiedruk en bovendien zal een selectie zijn opgetreden in de richting van vroege bloei en herhaald uitlopen na vraat of maaien. Dit betekent een negatieve selectie vanuit houtteeltkundig oogpunt.

Wintereik versus zomereik

Borgesius vraagt of er oorzaken zijn aan te geven voor de verdringing van de wintereik door de zomereik. Onze heuvelruggen zijn, ook volgens Jahn, groeiplaatsen waar de zomereik als "exoot" moet worden beschouwd. Heybroek vraagt zich af of de mooie hypothese dat de wintereik oorspronkelijk de enige soort was op de armere, drogere gronden wel werkelijk bewezen is. Het eikenhakhout in Nederland bestond grotendeels uit zomereik, hoewel Schwappach bericht, dat i.v.m. het hogere tanninegehalte de wintereik de voorkeur had. Heide-eiken zijn zomer- en wintereik. Van der Werf geeft aan dat Trautmann reeds twintig jaar geleden heeft gevonden dat in het wintereiken-beukenbos, de vegetatie die op onze stuwwallen thuis hoort, de wintereik een aandeel heeft van 10-30 procent, de zomereik een aandeel van minder dan vijf procent. Bij een degraderend beheer verdwijnt de wintereik eerder uit de vegetatie dan de zomereik er, omdat hij meer een climaxsoort is. Veel heide-eiken zijn overigens wintereiken, die veelal zijn opgegaan in de herbebossing. Rondom deze eiken is de bodem niet vergraven.

Spitten in hakhout

In antwoord op een vraag van Locher geeft Heybroek aan dat hij niet weet of er altijd en overal tussen het eikenhakhout gespit is. Er is wel veel over gediscussieerd, o.a. in het tijdschrift van de Heidemij. Argumenten waren de onkruid bestrijdende en bladafbraak bevorderende en dus "bemestende" werking, waarbij aldus Stuurman nogal wat stikstof vrij komt. Helaas wordt ook, aldus Van der Werf, de uitspoeling bevorderd en werd dus zo de verarming van de bodem; in de hand gewerkt. Het gebruik om naast dikkere takken ook de dunneren takjes, die rijker zijn aan mineralen af te voeren droeg natuurlijk ook aan de verarming bij. Van der Borch bevestigt dat ten tijde van zijn grootvader het spitten in eikenhakhout heel gewoon en erg

goedkoop was.

IJzerman twijfelt aan de door Heybroek genoemde selectie in eikenplantsoen. De laatste wil toegeven, dat intensiteit en effectiviteit van de selectie van plaats tot plaats gevarieerd zullen hebben. Niet elke bomenkweker was een vakman. Maar over de eeuwen heen is er wel een duidelijk effect. Zeker is het zo dat vele bezitters van landgoederen ook plantsoen kweekten. Ook dit wordt door Van der Borch bevestigd, die bovendien meldt, dat laanplantsoen gekopt werd, waarna het uitgeplant werd.

Arme of rijke standplaats

Westra vraagt Helmer waarom hij alleen dia's heeft laten zien van eik in voedsel- en vochtrijke omstandigheden. Geeft dat niet een vertekend beeld? Helmer vindt van niet. Ook onder armere omstandigheden overtreft de eik andere boomsoorten in "rijkdom aan flora en fauna". Westra is er echter van overtuigd dat een groevendennen van vergelijkbare leeftijd het tegen de eik kan opnemen. Helmer bestrijdt dit en stelt dat de door hem besproken combinatie van eigenschappen slechts bij de eik voorkomt en dat bovendien meer organismen samen met de eik zijn geëvolueerd dan met andere boomsoorten.

Scheiding van functie?

Oldeman vraagt zich af of gezien de "voedzame" eik een functionele scheiding tussen aanpalende eikenbossen wel mogelijk is. Treedt daar geen onderlinge verstoring op? Helmer antwoordt, dat de bij de eik behorende organismen zich slechts onder zodanig lichte omstandigheden optimaal ontwikkelen dat er daar voor de houtteelt geen eer te behalen is en omgekeerd. Omdat bij een scheiding van functies beide functies beter vervuld worden, dan in vis-noch-vleesbossen, pleit Helmer hiervoor. Vis komt later nog eens op dit probleem terug en stelt dat natuurontwikkeling en houtproductie in een perceel zeer

wel samengaan. Helmer herhaalt dat hij zijn ideeën hier naar voren gebracht heeft omdat hij meent dat de bosbouwer een deel van zijn taak – het beheren van eikenbossen met een natuurbehoudsdoelstelling – niet goed beheerst. Bij een per perceel gescheiden doelstelling komen beide doelstellingen meer tot hun recht en leiden tot een betere vervulling dan wanneer beiden in een perceel gezamenlijk nagestreefd worden. Nog later onderstreept Litjens het belang van de juiste definiëring van de doelstelling en het soms noodzakelijk zijn van de spreiding van functies over meer percelen.

Biologische of produktie eikenbossen

Nas komt terug op de door Westra reeds aangesneden vraag en mist in het betoog van Helmer twee typen van eikenbos i.c. het opgaande natuurlijke eikenbos en het opgaande eikenbos waarin geoogst wordt. Hoe staan deze bossen wat betreft hun natuurwaarde in vergelijking tot het door Helmer beschrevene. Helmer stelt dat hij geen bostypen heeft willen beschrijven, maar slechts de optimale natuurwaarden van de eik, zodat de beheerder weet waarheen hij bij de doelstelling natuurwaarde zou kunnen streven. Van Goor vermoedt dat hier de eeuwig-controverse tussen bioloog en bosbouwer opduikt en onderstreept dat z.i. de bosbouwer moet worden geacht in staat te zijn bos zodanig te beheren dat het in stand blijft, voor wat voor functie dan ook. Kuper stelt dat die functies wel door anderen aangedragen of gedefinieerd kunnen worden, dat we hier zijn om iets nieuws te leren, wat in ons vak ingepast kan worden en niet om ons eigen beroep te verdedigen.

Eik een pionier?

Op de vraag van Van Tol om meer informatie vooral over de periode tussen de vestiging en de eindfase, toch zo'n 100 tot 150 jaar, geeft Helmer aan dat de meeste eikenbossen in Nederland om houtteeltkundige redenen gesloten en weinig gemengd zijn en nauwelijks meer natuurwaarden opleveren dan andere soorten. Hij heeft aan willen geven dat het mogelijk is de

kwaliteiten van eik reeds op jongere leeftijd tot uiting te laten komen en wel in een begraasde situatie, waarin eik als pionier optreedt. Van Goor vraagt dan om een nadere definitie van het begrip pionier dat Helmer gebruikt. Hoorst daar de bodem niet bij? Helmer omschrijft een pionier als een soort die zich in een bosloze situatie op minerale bodem zonder bostraditie kan vestigen. De eik doet dit, vergezeld van een groot aantal mycorrhiza soorten, op bepaalde bodemtypen zeer zeker.

Begrazing?

Van Maaren stelt vervolgens dat Helmer niet zonder meer de vergelijking tussen Hasbruch (100 jaar niet begraasd, geen eiken-, wel beukenverjonging: successie) en het buiten Hasbruch (eiken op keileem, schermkap in eik waarbij al het andere eruit geslagen is, geeft rijke eikenverjonging) mag maken en vraagt zich af waarom Helmer bosbegrazing propageert. Helmer heeft de vergelijking niet willen maken, maar ziet een positieve wisselwerking tussen beide beheersvormen, waarbij onderbreking van begrazing de start kan zijn van een nieuwe ontwikkeling. Helmer geeft daarbij aan dat begrazing onder scherm niet erg zinvol is. Begrazing veroorzaakt geen gaten in het scherm, die moeten vooraf door het beheer gemaakt worden. Begrazing kan dan waardevolle randvegetaties leveren.

Jaarringbreedte

IJzerman vraagt Schulz of er verschil is in duurzaamheid tussen eikehout met brede en met smalle jaarringen. Op grond van de overweging dat verwerkers voor dat gebruik waar lange duurzaamheid gevraagd is, snel gegroeid en dus breedringig hout gebruiken en dat breedringig hout een groot aandeel dikwandig zomerhout heeft vermoedt Schulz dat breedringig hout duurzamer is. Onderzoek in deze richting kent hij echter niet.

Fineerteelt

Schulz antwoordt Lenten, dat hem geen teeltkundige maatregelen bekend zijn, waarmee de beheerder invloed uit zou kunnen oefenen op de

(gelijkmatigheid van de) kleur van eikenkernhout. Schulz wijst er vervolgens op dat de kleur speciaal van belang is voor fineer. Hij acht het overigens onmogelijk de fineerteelt te verheffen tot het "Erziehungsziel" van een eikenopstand. Dit is misschien een ideaal bosdoeltype, maar gaat alleen op als men kan stellen dat men 250 tot 300 jaar kan wachten. Goede fineeropstanden zijn min of meer toevallig ontstaan, niet doelbewust begeleid. Gelukkig brengen zaaghouteiken met kwaliteit A en B ook interessante prijzen op, althans in Duitsland.

Toekomst Middeneuropese bosbouw?

Vervolgens stelt Schulz de vraag wat de Middeneuropese bosbouw in de toekomst produceren moet. Helaas neemt niemand de handschoen op en geeft Schulz zijn visie:

Uitgaande van de overwegingen dat

- * ten noorden van ons langzaam gegroeid hoogwaardig naaldhout met smalle jaarringen en middelmatige diameter goed geproduceerd wordt;
- * ten zuiden van ons optimaal een bulkprodukt (pulp, vezels) geproduceerd wordt, dat nu reeds over de gehele wereld verscheept wordt;
- * het hoogwaardige hout voorname-lijk uit niet-begeleide natuurbossen geleverd werd en wordt, en dat deze bronnen of reeds uitgeput zijn of dit binnen afzienbare tijd zullen zijn;
- * er altijd een markt voor dit soort hout zal zijn;

- * minimaal 75% van de waarde zich in het onderste stamdeel bevindt;

- * Midden-Europa zeer dicht bevolkt is en dat het dus de vraag is of wij onze huidige doelstelling (massaproduktie) kunnen handhaven en niet tot het sluiten van compromissen met natuurbehoud en recreatie moeten overgaan; is Schulz tot de visie gekomen dat wij ons in Midden-Europa moeten concentreren op de produktie van waardevol hout in acceptabele omlopen met stamlengtes tot 5 à 7 meter en een grote kroon er boven. Schulz denkt daarbij aan soorten met de gekleurde kern (eik, kers, iep).

Dielen grijpt een vraag van Van Breemen (waarom in de nieuwe bossen nog zoveel aandacht voor popu-

lier en zo weinig voor eik?) aan om te stellen dat in Nederland zowel kwaliteitshout als bulkhout geproduceerd moet worden. Het aantal landen met bulk-productie-bos neemt snel af en is nu reeds geringer dan het aantal olieproducerende OPEC-landen ten tijde van de olie-boycot in 1972/3.

Eiken-verjongingsgroepen

Pieters vraagt naar de grootte van de in de lezing van Klingen besproken ingebrachte eikengroepen. In nauwe samenwerking geven Sevenster en Klingen aan dat deze groepen een grootte van ca. 40 meter hadden, maar dat in deze groepen nog enkele, twee tot drie meter hoge beuken stonden. De voor de eiken resterende ruimte van slechts ca. 20 meter beschouwen zij als te weinig. Deze drie deelnemers aan de discussie zijn het er over eens, dat de inbreng van eikengroepen van zeg 20 are, in een soort femelschlag dus, wel toekomstperspectieven heeft.

Particuliere bouseigenaren

Reagerend op een opmerking van Van der Molen stelt Klingen dat de grote aandacht die particuliere bouseigenaren vaak geven aan natuurontwikkeling hem positief opvalt. Een deel van de oppervlakte wordt door hen graag gereserveerd voor andere dan de productie-aspecten van het bos, waardoor het bos de kans krijgt oud te worden. De motieven die daarbij een rol spelen, zijn velerlei.

Bonitering spaartelgenbos

Borgesius vraagt zich af of wegens de snelle jeugdgroei de gegeven bonitering niet te optimistisch is. Volgens Klingen is hij inderdaad te optimistisch. De snelle jeugdgroei wordt misschien wat gecompenseerd door de eerder besproken bodemverarming. In de spaarzame literatuur zijn aanwijzingen te vinden dat de langzaam op gang komende volumegroei (lopende bijgroei) van opgaand eikenbos op ca. 65-jarige leeftijd die van spaartelgenbos inhaalt.

Ondergronds versus bovengronds

Van Goor mist in de bijdrage van Klingen een voldoende bodemkundige

onderbouwing van de kwaliteitsverwachting van spaartelgenbos. Ook de voorgeschiedenis speelt een grote rol. De omstandigheden kunnen zeer verschillend zijn, vaak is er gespit, vaak ook bemest. Ook de verhouding winter-eik - zomereik in de opstand is van belang. Klingen stelt dat hij in zijn voordracht heeft willen duidelijk maken, dat bij het beheer van eikenhakhout cq spaartelgenbos er altijd gekeken moet worden welke de mogelijkheden van de opstand zijn. Het is te gemakkelijk om altijd te zeggen "het wordt niets".

Bovendien stelt Klingen dat "pas op het moment dat een opstand niet meer aan zijn doel beantwoordt, hij hervormd of verjongd moet worden". Dit kan nu het geval zijn, maar ook op elk ander moment. In het onderhavige geval (Vierhouter Bos) was er een lopende jaarlijkse bijgroei van zeven m³ per ha, oftewel tegen brandhoutprijzen van Hfl 40 per m³, een waardebijgroei van ca. 300 gulden per jaar. Bij stijgende houtprijzen bij zwaardere diameters wordt het zelfs nog beter. Maar, bevalt dit niet dan kan altijd nog tot omvorming besloten worden. De getrokken parallel met de keuze nu voor het Markermeer, die de keuze later voor de Markerwaard open laat, verwekt hilariteit.

Tenslotte ziet Klingen een verschil in benadering tussen Van Goor en hem zelf. Hij beoordeelt veel meer aan het huidige bovengrondse bos wat de mogelijkheden zijn, terwijl Van Goor zijn verwachtingen veel meer op de bodem baseert. Van Goor respondeert met het voorstel gezamenlijk het bos in te trekken en het daar eens te worden.

Westra stelt tot slot de vraag hoe Klingen zich voorstelt eikenopstanden door de gevaarlijke periode van ca. 10 tot ca. 25 m hoogte te begeleiden. De dunningen en de kwaliteitsbewaking (waterlotvorming) staan daar centraal. Moet er "frueh, oft und maessig" ingegrepen worden of kan er krachtig ingegrepen worden. Westra beschrijft een voorbeeld van het laatste dat tegen de verwachting in goede stammen opleverde. Klingen adviseert mede op basis van hetgeen Schulz

vertelde, om het bos lang dicht te houden, waardoor er op goedkope wijze een goede stamreiniging verkregen kan worden. Zodra voldoende stam lengte verkregen is en deze mag wat korter zijn dan nu gebruikelijk, volgt vrijstelling via bevoordeling van toekomstbomen.

In zijn slotwoord stelt Schmidt, dat een aantal aspecten over de eik op deze dag belicht werd: Vroeger was de eik gewijd aan de goden, iets later waren de producten van de eik voorbestemd voor de koning. Nu zijn de prijzen voor eikenkwaliteit nog steeds vorstelijk, waar het beheer op moet inspelen. De eik toot zich ook nu nog met een koninklijke schare van feeën en pages en ook hiervan moet het beheer zich bewust zijn. Of de eik echt de koning van het bos is, is ondanks de voortreffelijke leiding aan de discussie door een koninklijk houtvester, niet geheel uit de doeken gedaan. Schmidt dankt de sprekers en de dagvoorzitter voor de energie die zij in de voorbereiding hebben gestoken en de deelnemers in de zaal voor hun kritische inbreng.